

7. Корнєєв О. Розвиток географічного краєзнавства: історичний аспект і завдання на сучасному етапі / О. Корнєєв // Рідна школа. – 2005. – № 11. – С. 62-65.
8. Костриця М.Ю. Шкільна краєзнавчо-туристична робота: Навч. посібник для студ. пед. навч. закладів / М.Ю. Костриця, В.В. Обозний. – К.: Вищ. школа, 1995. – 223 с.
9. Мисан В. Стан та перспективи розвитку історичного краєзнавства як навчальної дисципліни загальноосвітніх закладів / В. Мисан // Віхи століть. – 2008. – № 3/4. – С. 73-85.
10. Обозний В.В. Краєзнавча освіта в системі професійної підготовки вчителя: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04 / Василь Васильович Обозний. – К., 2001. – 522 с.
11. Освіта України. Нормативно-правові документи / Голова ред. колегії В.Г. Кремень. – К.: Міленіум, 2001. – 472 с.
12. Шкваря З.Т. Зустріч із цікавими людьми нашого міста: [Розробка сценарію інтегрованого позакласного заходу, присвяченого рідному м. Нікополю] / З.Т. Шкваря // Географія. – 2005. – № 15/16. – С. 61.

УДК 371.3: 373.54.3:94 «3752»

Моцак С.І.

Сумський державний педагогічний
університет імені А.С. Макаренка

МЕТОДИЧНІ УМОВИ ЕФЕКТИВНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ З ІСТОРІЇ У ПРОФІЛЬНІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена визначенню та обґрунтуванню методичних умов ефективної організації позаурочної роботи з історії в профільній школі. Позаурочна діяльність учнів профільної школи у процесі навчання історії вважатиметься ефективною, якщо вона сприятиме реалізації завдань курсів історії, що визначені чинною програмою.

Ключові слова: позаурочна робота, умови, методичні умови, педагогічні умови, профільна школа.

Моцак С.И. *Методические условия эффективной организации внеурочной работы по истории в профильной школе. Статья посвящена определению и обоснованию методических условий эффективной организации внеурочной работы по истории в профильной школе. Внеурочная деятельность учащихся профильной школы в процессе обучения истории будет считаться эффективной, если она будет способствовать реализации задач курсов истории, которые определены действующей программой.*

Ключевые слова: внеурочная работа, условия, методические условия, педагогические условия, профильная школа.

Moцak S. *Methodical terms of effective organization of extracurricular work on History at type school. The article is devoted determination and ground of methodical terms of effective organization of extracurricular work on history at type school. Extracurricular activity of student type school in the process of teaching of history it will be considered effective, if it will be instrumental in realization of tasks of courses histories which are certain the operating program.*

Key words: *extracurricular work, terms, methodical terms, pedagogical terms, type school.*

У зв'язку з загальними процесами реформування шкільна історична освіта в Україні зазнає значних змістових та організаційних змін. Сучасний період реформування школи в цілому та історичної освіти зокрема, потребує значної уваги до особливостей навчання історії в профільній школі, його змісту й методики. Навчальний процес у профільній школі має гармонійно доповнюватись позаурочною пізнавальною діяльністю учнів, що може значно покращити їх освітні досягнення та результати. Спеціально організована навчально-виховна робота в позаурочний час має відігравати важливу роль у розширенні й поглибленні знань і умінь учнів, розвиткові їх творчих здібностей, вихованні. Позаурочна робота учнів з історії у профільній школі передбачає використання багатьох традиційних для методики форм і методів, проте її завдання обумовлюють специфіку їх застосування і відповідні методичні умови ефективної діяльності вчителя.

Сучасні теоретичні проблеми викладання історії у вітчизняній школі знайшли своє відображення у науковому доробку К. Баханова, А. Булди, Н. Гупана, О. Пометун, А. Приходько, Ю. Малієнко, П. Мороза, Г. Серової, В. Сотниченко, О. Удода, Г. Фреймана та ін.

Різномічні підходи до ролі позаурочної діяльності школярів у профільній школі розглядаються у роботах Г. Балл, І. Кона, Н. Перепелиці, В. Рибалки, І. Осадчого, А. Самодріна, Н. Шиян.

Проблема змісту і напрямів позаурочної роботи з окремих предметів знайшла відображення в працях Т. Демянюк, В. Ігнат'єва, Б. Кобзар, І. Мартинюк, В. Рибалка, П. Щербань та ін.

Психологічні та вікові закономірності й принципи організації позаурочної роботи у сучасній школі висвітлюють у своїх дослідженнях І. Бех, М. Боришевський, А. Гречишкіна, С. Максименко, Л. Соколова та ін.

Проте огляд джерел з проблеми дослідження засвідчує відсутність комплексного розгляду методичних питань організації позаурочної діяльності учнів з історії у профільній школі.

Метою статті є визначити та теоретично обґрунтувати методичні умови ефективної організації позаурочної роботи старшокласників з історії.

Умови – це необхідні обставини, що сприяють чомусь; обставини реальної дійсності, за яких здійснюються зміни. Педагогічні умови – це обставини педагогічного процесу, які виступають результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і використання елементів змісту, методів і прийомів, а також організованих форм навчання для досягнення поставлених цілей. Методичні умови – сукупність обставин, засобів, які сприяють організації ефективної пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання історії.

Очевидно, що позаурочна діяльність учнів профільної школи у процесі навчання історії

вважатиметься ефективною, якщо вона сприятиме реалізації завдань курсів історії, що визначені чинною програмою, насамперед дозволить підвищити рівень сформованості предметної історичної компетентності учнів.

Розглянемо, за яких умов може бути досягнуто такої ефективності. Оскільки позаурочна робота учнів базується на принципі добровільної участі старшокласників у такій діяльності, основною умовою їхньої участі є формування інтересу до історії як предмета, поглиблення мотивів до її вивчення. Як відомо, мотив є формою прояву потреби людини, це спонукання до діяльності, відповідь на те, заради чого вона відбувається. О. Савченко визначає потреби, мотивацію та навчальну діяльність як три нерозривні ланки єдиного ланцюжка цього процесу [8, с. 36].

Формування мотивації учнів до позаурочної діяльності з предмета потребує спеціальних зусиль вчителя. Мотивація пробуджує й закріплює в учня стійке позитивне ставлення до навчальної діяльності, викликає допитливість, пізнавальний інтерес, закріплює особистісно значущий сенс навчальних дій. Методичне забезпечення цього компонента навчально-виховного процесу у вигляді спеціальних прийомів і методів, застосовуваних учителем на різних етапах заняття, розвиває в учнів внутрішню потребу навчатися, самостійно здобувати певні знання та вміння. Як свідчать дані психологічних досліджень, структура навчальної діяльності, адекватна до цілей навчання, є чинником формування в учнів не лише систем операцій і знань, а й навчальних, пізнавальних інтересів, бажання вчитися, допитливості, любові до джерел пізнання, прагнення до самоосвіти [3, с. 44]. Більше того, доведено, що навчання по-різному впливає на розумовий розвиток особистості залежно від того, наскільки успішно воно виховує в учнів повноцінні мотиви учіння.

Отже, організовуючи позаурочну діяльність учнів у будь-яких формах, вчитель має забезпечити розвиток мотивації учнів як за рахунок відповідних методів навчання, атмосфери поваги до особистості учня, що панує на занятті, так і шляхом виділення спеціального часу для проведення мотивації пізнавальної діяльності з опорою на названі вище мотиви. Мотивація як початковий елемент заняття є своєрідною психологічною паузою, яка дозволяє учням насамперед усвідомити, що вони зараз почнуть вивчати інший матеріал, що перед ними інший вчитель і зовсім інші завдання. Крім того, кожна тема, яку ми засвоюємо з учнями, у відповідності до фундаментальних положень теорії психолого-філософського пізнання, може реально вважатися засвоєною, якщо вона (тема) стала основою для розвитку в особистості суб'єкта пізнання власних новоутворень: в його свідомості, в емоційно-ціннісній сфері тощо. Суб'єкт навчання має бути налаштований на ефективний процес пізнання, мати в ньому особистісну, власну зацікавленість, усвідомлювати, що і навіщо він зараз буде робити. Без виникнення цих внутрішніх підвалин – мотивів учіння і мотивації навчальної діяльності – не може бути ефективного пізнання.

Тому проведення вчителем кожного позаурочного заходу з історії (екскурсія, засідання круглого столу, підготовка учнівського проекту, історична вікторина, засідання гуртка тощо) повинно починатись з організації спеціальної діяльності учнів, спрямованої на мотивацію навчання. Така вступна частина позаурочного заходу має на меті:

- 1) актуалізувати (оживити) в пам'яті учнів уже наявні знання;
- 2) неформальним шляхом оцінити те, що вони вже знають (у тому числі їхні помилкові уявлення чи ідеї);
- 3) спрямувати роботу, щоб презентувати нові ідеї;
- 4) сфокусувати увагу учнів на нових проблемах, що будуть вивчатись, та викликати їх інтерес;
- 5) установити завдання навчання;
- 6) представити тему й очікувані результати їх діяльності [6, с. 60].

З метою мотивації можуть бути використані прийоми, що створюють проблемні ситуації, викликають в учнів здивування, інтерес до змісту знань і процесу їх отримання, підкреслюють парадоксальність явищ і подій. Це може бути і коротка розповідь вчителя, і бесіда, і демонстрація наочності, й нескладний інтерактивний метод («мозковий штурм», «мікрофон», «криголам» тощо). Мотивація чітко пов'язана з темою та матеріалом заняття, вона психологічно готує учнів до її сприйняття, налаштовує їх на розв'язання певних проблем. Як правило, матеріал, вербалізований (словесно оформлений) учнями під час мотивації, наприкінці підсумовується і стає «місточком» для представлення теми заняття.

Таким чином, проведення вчителем спеціальної роботи з мотивації пізнавальної діяльності учнів на початку і під час позаурочних занять можна розглядати як першу умову забезпечення їх ефективності.

Важливим чинником ефективності позаурочної роботи з історії у профільній школі є активізація навчально-пізнавальної діяльності учнів, під якою вчені розуміють процес використання певних способів організації діяльності, які забезпечують формування активності особистості школяра [4, с. 70]. Розмаїттям видів діяльності позаурочна робота з історії дає широкий простір для реалізації активності й самостійності школярів. Без їхньої участі не повинні відбуватися планування й розробка конкретних пошукових завдань, організація практичних справ, узагальнення, систематизація та оформлення зібраного матеріалу. Причому все це має робитися так, щоб учні відчували привабливість і перспективу в роботі, по-справжньому нею захопилися.

Різноманітні прийоми та методи активізації пізнавальної активності учнів при їх цілеспрямованому використанні в умовах позаурочної навчальної діяльності старшокласників забезпечують досягнення її цілей, зокрема підвищення предметної компетентності старшокласників, формування

стійкого пізнавального інтересу до історії та способів її вивчення, розвиток пізнавальних здібностей учнів, практичних і комунікативних умінь [1, с. 125].

У багатьох дослідженнях визначаються такі методи та прийоми активізації пізнавальної діяльності учнів у навчанні історії, що можуть бути успішно застосовані в позаурочній роботі:

- використання на заняттях системи пізнавальних завдань з поступовим підвищенням рівня їх складності;
- проблемне навчання;
- застосування різних форм навчальної діяльності;
- створення в навчанні ситуації успіху [4].

Для позаурочної роботи з історії названі способи активізації пізнавальної діяльності є особливо прийнятними, оскільки учні добровільно об'єднані спільною метою, їх діяльність відбувається на основі вільного вибору саме тих форм і видів роботи, в яких вони бажають брати участь, оскільки лише за цієї умови можна досягти розв'язання її завдань.

Аналіз літератури показує, що профілізація старшого ступеня середньої школи потребує також застосування та впровадження нових педагогічних підходів і технологій навчання у процес навчання історії, зокрема й у позаурочну роботу. Методи навчання історії у профільних класах мають специфіку, пов'язану з інтересами, схильностями та здібностями учнів до цього предмета. Важливими є активні та інтерактивні методи, комунікаційні та інформаційні технології, які надають учням можливість спілкуватися та взаємодіяти на локальному й глобальному рівнях, швидко здобувати та оновлювати знання, формують уміння і навички, необхідні для адаптації, вибору, відповідального життя.

Таким чином, *систематична активізація навчально-пізнавальної діяльності дітей за допомогою спеціальних прийомів, методів і технологій може розглядатись як друга важлива умова ефективної організації позаурочної роботи з історії у профільній школі.*

Як уже зауважувалось, одним з основних завдань позакласної роботи є формування в учнів пізнавальної мотивації, інтересу до предмета. Така мотивація не може з'явитися, якщо вони працюють на заняттях без бажання, під примусом. Тому А. Колганова вважає, що добровільність є одним з головних принципів позакласної роботи [2, с. 75]. Учень може брати участь у позакласній роботі з предмета лише на основі власного щирого бажання. Проте зрозуміло, що за загальним розвитком, спрямованістю інтересів і рисами характеру учні відрізняються один від одного. Ігноруючи ці розходження, нереально домогтися успіхів у позаурочній роботі. Б. Ступарик стверджує, що врахування особистих особливостей учнів є принциповим при організації позакласної роботи [9, с. 49]. Врахування індивідуальних особливостей кожного учня дозволяє планувати та коректувати його

завдання, діяльність та її зміст, диференціювати допомогу вчителя у виконанні завдань.

Індивідуальна, самостійна, творчо-пошукова діяльність учня, організована у процесі позаурочної роботи, сприяє не лише формуванню пізнавальних інтересів учнів, а й творчості. До прийомів і методів організації такої діяльності можна віднести, наприклад: рецензування учнями відповідей товаришів; творчі роботи; підготовку проблемних повідомлень; створення ситуації самоперевірки; вільний вибір учнями завдань, переважно пошукових; розв'язання диференційованих завдань; проблемно-пошукову діяльність у проекті, розраховану на семестр (наприклад, написання та захист рефератів, наукових робіт (в системі Малої академії наук), або проведення індивідуальних досліджень) та ін.

Таким чином, *третьою важливою умовою ефективної організації позаурочної роботи з історії є максимальне врахування індивідуальних особливостей учнів і відповідна індивідуалізація навчання.*

Як і в навчанні будь-якого шкільного предмета, у позакласній роботі з історії визначальним для вирішення дидактичних завдань є зміст, який підбирається вчителем доволно з урахуванням завдань профільного навчання історії. Зрозуміло, що відбір історичного змісту реалізується за загальними вимогами до його відбору. Структурування й є одним з компонентів процесу навчання історії у профільній школі, певною системою історичної інформації, яка засвоюється у вигляді історичних знань, умінь і навичок, досвіду творчої пізнавальної діяльності та досвіду емоційно-ціннісної діяльності [7, с. 49]. Окрім того, зміст позакласної роботи відповідає загальним вимогам до змісту освіти [8, с. 40]: науковості (встановлює певне співвідношення предметного змісту зі змістом науки); доступності (зміст має відповідати віковим особливостям учнів, не відхилятися від шкільної програми, підтримувати пізнавальні потреби учнів, їх прагнення до роботи з додатковою літературою, до дослідницької діяльності); актуальності й практичної значущості (зв'язок з життям); цікавості (учню має бути цікаво під час проведення позакласної роботи). Однак важливим для позакласної роботи у профільній школі є відбір і структурування історичного навчального матеріалу на засадах диференціації та інтеграції, забезпечення альтернативних можливостей для одержання освіти відповідно до індивідуальних потреб та здібностей кожного з учнів.

З точки зору змісту одне із завдань позаурочної роботи з історії полягає у збагаченні школярів новими фактами і поняттями, а також у кращому засвоєнні вивченого на уроках.

У процесі позаурочної роботи, зазвичай, зростає інтерес учнів до джерельної бази. Розмаїття джерел має суттєве значення для розвитку інтелектуальних і практичних умінь і навичок учнів. Формування й удосконалення багатьох з них найтіснішим чином пов'язано з позаурочною роботою з історії, а саме: знаходити потрібну книжку в бібліотечному каталозі, складати бібліографію з теми,

користуватися довідковими і бібліографічними виданнями, готувати доповіді й повідомлення, залучати при розробці теми первинний матеріал – експонати музею, спогади сучасників, архівні документи, розвиваючи вміння самостійно відшукувати, систематизувати та узагальнювати історичні знання.

Нарешті, зміст позаурочної роботи має бути пов'язаний із сучасністю, з життям учнів. Цей зв'язок реалізується різними шляхами в залежності від того, чи є сучасність безпосереднім об'єктом вивчення і складає основний зміст теми або ж включається як доповнення при вивченні історичного минулого. Найбільш оптимально такий зв'язок забезпечується при дослідженні учнями матеріалу з історії рідного краю, оскільки вони самі спостерігають сучасне життя навколо себе, а історичні причини, передумови, зв'язки явищ чи процесів можуть з'ясувати у процесі власної дослідницької діяльності. Знання загальної закономірностей історичного процесу допомагають учням глибше розуміти історію свого краю як частину загальної історії, а знання регіональної історії сприяє розумінню загальноісторичних процесів і закономірностей у цілому. Наприклад, згідно з державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів 11 класу, вивчаючи історію рідного краю, учні мають навчитись хронологічно співвідносити основні події та історичні процеси в краї з подіями і процесами вітчизняної та європейської історії; показувати на карті просторові межі краю й описувати адміністративно-територіальний устрій краю у відповідний період, характеризувати на основі карти найважливіші особливості та прояви соціально-економічного й культурного життя, що відбувалися на території краю; описувати побут, повсякденне життя людей краю на основі аналізу та узагальнення даних різних джерел інформації (текстів, фрагментів історичної літератури, письмових та речових історичних джерел, ілюстрацій, фондів та експонатів музеїв, історичних пам'яток); характеризувати особливості духовного та суспільного життя мешканців краю, порівнюючи з аналогічними явищами та процесами на інших територіях України тощо. Тобто йдеться про формування хронологічної, просторової, логічної, інформаційної, аксіологічної компетенцій. Реалізації цього завдання, на нашу думку, значною мірою сприяють різні види та форми позаурочної роботи, адекватні такому змісту: підготовка учнівських проектів, присвячених дослідженню подій регіональної історії, екскурсії до пам'ятних місць, пов'язаних з цими подіями; походи та історико-краєзнавчі експедиції, написання есе та рефератів на краєзнавчу тематику, робота в шкільних музеях історичного профілю, проведення різноманітних історичних вікторин, засідань історичного клубу, тематичних вечорів, лекторіїв, зустрічей тощо. Позаурочна робота з історії рідного краю, яка передбачає різні форми організації навчальної діяльності старшокласників, сприяє також розвитку їх мовленнєвих (комунікативних) умінь: працюючи індивідуально з документальними матеріалами

архівів, речовими пам'ятками музеїв, готуючи реферати чи збираючи спогади, учні в той же час обговорюють у групах окремі аспекти історичних документів; працюють у парах або в групах над підготовкою навчального проекту або презентації, випуском історичної газети тощо. Така діяльність формує також уміння співробітництва, основи якого закладаються при використанні групової роботи на уроках історії.

Таким чином, *четвертою умовою ефективної організації позаурочної роботи з історії є відбір змісту навчання у відповідності а) до сучасних загальнодидактичних та методичних вимог; б) до чинної навчальної програми з історії, щоб підвищувати загальні результати навчання учнів історії; в) до інтересів і пізнавальних потреб учнів; г) до необхідності формувати у старшокласників інструментарію історичного пізнання та інформаційно-комунікаційні уміння; д) до забезпечення зв'язку навчання з життям.*

Нарешті, очевидно, що в умовах компетентісно орієнтованого (орієнтованого на задалегідь відомий результат) навчання, позаурочна робота з історії має базуватися на чіткому усвідомленні учителем результату цієї роботи для кожного виду позаурочної навчальної діяльності. Його основою є бачення вчителем реального ступеню засвоєння учнями змісту розділу (теми) або ж навчальної програми та результат його поглиблення засобами позаурочної навчальної діяльності учнів. Таким чином, цей результат має віддзеркалювати рівень сформованості предметної історичної компетентності учня, якого він має досягти на кінець навчального року або навчання у школі взагалі. Саме такий підхід має бути визначальним для вчителя при плануванні позаурочної роботи з історії, як власне і при плануванні самого уроку. «Якщо вчитель ясно сформулює для себе, чому учням важливо отримати знання, уміння й навички з певної теми, як вони можуть знадобитись їм у житті, то таким чином визначить для себе обсяг, глибину дійсно важливого для учня змісту. Знаючи цей обсяг, можна обрати метод, засіб чи технологію навчання, які допоможуть домогтись ефективного засвоєння знань і умінь. Пам'ятаючи відповідь на питання: «Навіщо учням потрібні ці знання, уміння, навички, ставлення?», легко знайти цікаві прийоми мотивації навчальної діяльності учнів як на уроці, так і позаурочній навчальній діяльності [5].

Таким чином, *п'ятою умовою ефективної організації позаурочної роботи є реалізація вчителем будь-якого заняття (циклу занять) з позаурочної навчальної діяльності учнів як певного завершеного циклу навчання: від планування результатів до їх отримання, перевірки та оцінки.*

Таким чином, позаурочна робота учнів з історії у профільній школі передбачає використання багатьох традиційних для методики форм і методів, проте її завдання обумовлюють специфіку їх застосування і відповідні методичні умови ефективної діяльності вчителя. Під методичними умовами розуміємо сукупність обставин, засобів, які сприяють

організації ефективної пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання історії. Позаурочна діяльність учнів профільної школи в процесі навчання історії вважатиметься ефективною, якщо вона сприятиме реалізації цілей і завдань навчання історії, що визначені чинною програмою. Це насамперед дозволить підвищити рівень сформованості предметної історичної компетентності учнів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вяземский Е.Е. Теория и методика преподавания истории: Учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Е.Е. Вяземский, О.Ю. Стрелова. — М.: ВЛАДОС, 2003. — 384 с.
2. Колганова А.В. Трудовое обучение и воспитание младших школьников во внеклассной работе / А. В. Колганова // Начальная школа. — №4. — 1987. — С. 75-78.
3. Корсакова О. Про технологію диференційованого навчання / О. Корсакова // Рідна школа. — 2001. — № 9. — С. 44-46
4. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: основні положення. Навчальний посібник для самостійного вивчення дисципліни / В.С. Лозниця — К.: «Екс об», 1999. — 118 с.
5. Пометун О. Забезпечити формування предметної історичної та громадянської компетентності учнів / О. Пометун // Історія в школах України. — 2008.—№ 7-8.— С. -3-6.
6. Пометун О.І. Енциклопедія інтерактивного навчання / О.І. Пометун. — К., 2007. — 144 с.
7. Пометун О.І. Методика навчання історії в школі / О.І. Пометун, Г.О. Фрейман. — К.: Генеза, 2006. — 328 с.
8. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів / О.Я. Савченко. — К.: Абрис, 1997.
9. Ступарик Б.М. Внеклассная работа – важный компонент трудового воспитания / Б.М. Ступарик. – Львов, 1986.

УДК 373.313.85:069

Михайличенко С.С.

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Національного музею медицини України

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ УМІНЬ УЧНІВ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ ТА МУЗЕЮ

Стаття присвячена обґрунтуванню поняття «дослідницькі уміння» та умовам їх формування у взаємодії школи та музею.

Ключові слова: дослідницькі уміння, музейна педагогіка, музей.

Михайличенко С.С. Формирование исследовательских умений учащихся в процессе взаимодействия школы и музея. Статья посвящена обоснованию понятия «исследовательские умения» и условиям их формирования в процессе взаимодействия школы и музея.

Ключевые слова: исследовательские умения, музейная педагогика, музей.

Mykhaylychenko S.S. Development of research skills of senior pupils of classes in the process of co-operation of school and museum. Article is devoted to a concept substantiation «research abilities» and to

conditions of their formation in the course of school and museum interaction.

Key words: research skills, museum pedagogics, museum.

Проблема розвитку дослідницьких умінь учнів старшої школи була актуальною на всіх історичних етапах розвитку педагогічної науки.

Вивчення категорійно-понятійного апарату основних засад дослідження дало можливість уточнити зміст поняття *дослідницькі уміння*, під яким ми розуміємо готовність учнів до розумової діяльності на основі глибокого засвоєння основ наук, умінь самостійно отримувати знання.

Дослідницькі вміння характеризують ступінь теоретичної і практичної підготовленості учнів до виконання навчальних і практичних завдань, умінь правильно, швидко, чітко виконувати ту чи іншу навчальну, практичну роботу в різних умовах і за різних ситуацій.

У зв'язку з цим на підставі аналізу психолого-педагогічних досліджень (В. Андреев, Н. Недодатко) нами було визначено компоненти дослідницьких умінь, а саме: *інтелектуальний* (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, систематизація, абстрагування, опис об'єктів, що вивчаються, індуктивний висновок, встановлення причинно-наслідкових зв'язків, постановка проблеми, висунення гіпотези, її вирішення, пошук і використання аналогії, дедуктивний висновок і доказ), *практичний* (використання навчальної, довідкової та додаткової літератури, оформлення результатів дослідження), *самоорганізації та самоконтролю* (планування проведення роботи, раціональне використання роботи й засобів діяльності, регулювання і перебудова своїх дій, самоперевірка отриманих результатів, самооцінка).

Проблема формування та розвитку дослідницьких умінь знайшла широке відображення у науково-педагогічній літературі. Значний внесок у її розв'язання внесли В. Андреев, Л. Вишневська, В. Гнедашев, Я. Кривенко, Л. Левченко, А. Леонтович, М. Левін, Н. Недодатко, О. Павленко, А. Сологуб, С. Фамеліс та інші науковці. Більшість досліджень з цієї проблеми було здійснено на матеріалах середніх загальноосвітніх шкіл, і лише невелика їх кількість (Г. Пустовіт, В. Редіна) була присвячена розвитку дослідницьких умінь учнів у позашкільних закладах освіти. Проте залишається недостатньо розробленою проблема розвитку вищезазначених умінь старшокласників у позашкільних установах, зокрема в музеях історичного профілю.

Одним з перспективних напрямів навчання, що дозволяє найповніше виявляти й розвивати як дослідницькі уміння, так і потенційні творчі здібності старшокласників, є дослідницька діяльність (як творчий вид пізнання). Проблемі організації дослідницької діяльності учнів присвячено низку наукових праць А. Альбрехт, Н. Білик, С. Васильєвої, В. Гнедашева, В. Голобородька, М. Довгань, І. Кущенко, Л. Михайлик, Я. Рибалко, С. Серової,